

ESZÉNYI JÓZSEF

A Horthy-hadsereg altisztí karáról*

1. Az altisztí kar társadalmi összetétele

A Horthy-hadsereg hivatásos állományának származását eddig két jelentősebb munka vizsgálta. Az első,¹ amely — bár csak érintőlegesen — e témakörrel foglalkozik, egy szerzőpáros munkája. A Ludovika Akadémia végzős növendékeinek 1920 és 1940 közötti adatait tárgyalják. E könyvből származik a következő táblázat.

Az apák foglalkozása a Ludovika végzős növendékeinél (1925–1940)										
	katonai-, rendőr-, csendőrtiszt	tisztviselő és alkalmazott	értelmiségi	pap	földbirtokos	közép- és kisbirtokos	kisiparos, kiskereskedő	gyáros	gyári munkás	Összesen
N =	774	1639	163	39	59	6	25	1	1	2707
%	28,59	60,54	6,0	1,45	2,18	0,23	0,93	0,04	0,04	100

* Részlet a szerző készülő nagyobb munkájából

¹ Godó Ágnes — Szana Béla: A Horthy-rendszer katonai ideológiája, Bp. 1965. 204—207.

A második műben Szakály Sándor a katonai elit adatait elemzi igen sokoldalúan. Az általa közölt táblázat² az áttekinthetőség kedvéért kissé egyszerűsítettem:

Az apák foglalkozása a magyar katonai felső vezetőknel (1938-1945)								Összesen
	katonaiszi csendőrtiszt	katonaiszi rendőrtiszt	tiszviselő alkalmazott	értelmiségi	kiskereskedő kisparos	földműves napszámos	munkás	
N =	54	7	204	49	35	14	5	368
%	14,67	1,90	55,43	13,33	9,51	3,80	1,36	100

Az adatok alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy a hivatásos tisztek döntő többsége a hivatalnok-tiszviselő-alkalmazotti rétegből származott — s a közhiedelemmel ellentétben — nem az arisztokráciából.

A hadsereg hivatásos állományának másik — bár létszámában kisebb — jelentős csoportja eddig kívül maradt a vizsgálódások körén.

Kutatómunkám kezdetén — olvasmányaimból kiindulva — az volt a hipotézisem, hogy az altisztek döntő többsége a mezőgazdasági népesség legalsó rétegéből került ki. Erdei Ferenc írja: „Altisztnék, hivatal-szolganak, csendőrnek, rendőrnek úgy futnak a szegényebb parasztok, mint a gyermek a játék után.”³ A Honvéd Altiszti Folyóirat cikkei is több ízben foglalkoznak az altiszti kar utánpótlásával, hasonló értelemben: „... a magyar katona legjobb magva a földműves ember. ... Ez a magva a magyar katonaanyagnak, ennek jó talajába kell vetésünket ültetnünk.”⁴ „Ma újra a magyar népi réteg szívődik fel hadseregünkbe... Magyar népünk legdrágább kincsét, a gyermekeit küldötte a mi iskolánkba...”⁵

A Hadtörténelmi Intézet Levéltárában a *Hm. eln. 10. osztály* anyagai foglalkoznak az altisztek ügyeivel. Ezen iratok között találtam egy jelentéssorozatot⁶ — minden alakulat parancsnokától a HM 10. osztály számára —, amely az altisztek következő adatait tartalmazza: név, rendfokozat, előző foglalkozás, családi állapot, gyermekeinek száma. A vaskos dosszié feldolgozásából nyertem a következő adatsort, melyet a polgári kereső férfi népesség foglalkozási adataival⁷ hasonlítottam össze.

² Szakály Sándor: A magyar katonai elit 1938—1945. Bp. 1987. 77—78.

³ Erdei Ferenc: Parasztok. Bp. 1973. 173.

⁴ Honvéd Altiszti Folyóirat 1939. 10. sz. 6.

⁵ Uo. 4. sz. 80.

⁶ Hadtörténelmi Intézet Levéltára (a továbbiakban HIL) HM. eln. 10. 1926—10 553. — Eddig csupán az 1919—1926 közötti nyolc év iratanyagát sikerült maradéktalanul feldolgoznom.

⁷ Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat. 114. kötet Bp. 1941. 180—182.

	Polgári kereső férfi népesség foglalkozás szerinti megoszlása (1930)		Az altisztek előző foglalkozása (1926. január 1.)	
	N	%	N	%
Östermelés	1 529 768	55,24	2993	58,37
Bányászat, kohászat	30 879	1,12	17	0,33
Ipar	688 274	24,85	1267	24,70
Kereskedelem	124 345	4,49	333	6,49
Hitel	3 193	0,12	—	0,00
Közlekedés	87 739	3,17	73	1,42
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	58 922	2,13	191	3,72
Napszámosok	40 056	1,45	34	0,66
Cselédek, szolgák	10 139	0,35	37	0,72
Hivatalnokok	171 624	6,20	103	2,01
Egyéb foglalkozások	24 275	0,88	81	1,58
Összesen	2 769 214	100,00	5129	100,00

Megjegyzések: (a fenti táblázat első oszlopához)

- 1) Az östermelők számából levontam az 50 hold feletti birtokosok és bérlők számát;
- 2) A bányászat-kohászat és a hitel létszámából levontam az önállók számát;
- 3) A kereső férfi népesség összlétszámából levontam a véderő létszámát és a nyugdíjasok-tőkepénzesek létszámát.

Az első — azonnal szembetűnő — jellegzetesség, hogy az altisztek foglalkozási struktúrája majdnem maradéktalanul megegyezik a polgári társadalom foglalkozási szerkezetével. Ha jól meggondoljuk, ez nem meglepő. Hiszen az ország gazdasági fejlettsége, valamint társadalmi szerkezete egyfelől meghatározza a hadsereg technikai színvonalát, a káderek szükséges és lehetséges szakképzettségét, másfelől determinálja a rekrutáció bázisát.

A második lényeges jellemző, hogy az altisztek 83,07%-a *paraszti* volt, vagy valamilyen *kisiparos, illetve annak alkalmazottja*. (Az itt terjedelmi okok miatt nem közölhető részletes adatok szerint az altisztek közül — „bezupálásukat” megelőzően — csak 10 fő volt gyári munkás!)

Úgy tűnik, szignifikáns eltérés csak a hivatalnokok esetében van — a civil szféra javára. Erre logikusnak látszó magyarázat az, hogy a hivatalnoki lét magasabb presztízzsel járt a társadalomban.

Eredeti hipotézisem tehát nem igazolódott teljesen, mivel a paraszti származást magam korábban jóval nagyobb arányúnak tételeztem fel.

Következtetéseim érvényességét rontja — bár nem kérdőjelezi meg — a fellelt adatbázis foghíjas volta. Olyan lényeges adatok, mint születési hely, előző lakóhely, szülők foglalkozása, szülők vagyoni helyzete, nem szerepeltek a feldolgozott iratanyagban. A tiszti és altiszti állomány származásának összehasonlítása így csak kisebb fenntartásokkal fogadható el, mivel — a fentebb idézett művekben — a tisztek esetében az apák foglalkozását vizsgálták.

Nézzük, hol helyezkedik el az altisztek csoportja Erdei Ferenc társadalomképében. „A többségük paraszteredű vagy vidéki-falusi kisiparosféle származék, tehát mindenképpen az alsó népi társadalom leszármazottja. Maga a társadalmi helyzet azonban, amit képviselnek, szorosan a történelmi nemzeti társadalom tartozéka... nem úri réteg ez, azonban az alsó tagozata az ilyen értelmű főlső társadalomnak: nemzeti alsó osztály... munkaviszonya a tisztviselőhöz hasonlóan állandósított és intézményesített. Tehát havi fizetést kap, nyugdíja van, szóval egzisztenciája alacsonyabb szinten ugyan, de éppúgy biztosított, mint a tisztviselő

középosztályé... ez is egész létével hozzá van kötve ugyanazokhoz a munkaadókhöz, amelyekhez az úri középosztály. Egész tevékenysége éppen úgy, mint tudata, ebbe a társadalomszerkezetbe kötiük, tehát távolról sem olyan közvetlen hatások szerint alakul léte, mint az igazi kispolgárságé. Ilyenformán egész létében kötött kispolgárság, amely eltérően az igazi kispolgárságtól, egy konzervatív társadalomszerkezet fegyelmébe illeszkedik bele, tehát nemzeti kispolgárság.⁸ Az Erdei által felsorolt fő jellemzőknek az altisztek tökéletesen megfelelnek, tehát a *nemzeti kispolgárság* szerves részét alkotják.

A Honvéd Altiszti Folyóirat, mely a kívánalmakat, elvárásokat az altisztekkel szemben s mintegy nevében megfogalmazta, társadalmi helyüket így határozta meg: „Tudása és műveltségénél fogva a mai honvéd altisztnak a polgári társadalomban a jobb önálló iparosok, állami rendszerű segédtisztok és műszaki segédtisztok stb. között van a helye.”⁹ „A mai viszonyok mellett az altiszti állás a *középosztályban* az egyik elég tekintélyes helyet foglalja el.”¹⁰ „A honvéd altiszt az ún. *középosztályhoz* sorolható. Sokoldalú katonai tudása és viselt katonai rangja is felemeli őt erre a helyre.”¹¹ „Mint katoná, azt mondom *értelmiség!* Ugyanis ismerem a kötetelmeket, melyek különleges beosztásai révén a honvédaltsiztre háramlanak. Minden bajtárs tudja, hogy a szorosan vett katonai szaktudáson felül a szolgálat, különleges szellemi felkészültséget igénylő teendők elvégzését is megköveteli az altisztól.”¹² „Az altiszt a maga helyén — *úr*, kinek szép hatásköre van, s aki rendelkezik és parancsol.”¹³ Az altisztek tehát saját foglalkozásukat *úri pályának* tartják, mely *középosztályi helyzetet biztosít számukra. Sőt, az egyik cikkről, teljes komolysággal, értelmiségikénu definiálja őket.*

Az altisztek foglalkozásváltásukat — teljes joggal — felfelé való mobilitásként élték meg, ugyanakkor helyzetüket jóval magasabbra értékelték a valóságosnál. A honvéd altiszti kar tagjai ténylegesen nem tartoztak a középosztályhoz, nem voltak értelmiségiek sem származásukat, sem iskolai végzettségüket, sem életmódjukat tekintve. A társadalom más osztályai, rétegei sem tekintették őket a középosztály, az értelmiség tagjainak.

2. Az altiszti kar anyagi helyzete

„Az igazgatási személyzetet az engedelmességre két olyan eszköz kényszeríti, amely a személyes érdekre apellál: az anyagi ellenszolgáltatás és a társadalmi megbecsülés.”¹⁴ E megállapításból kiindulva láttam szükségesnek felvázolni az altisztek jövedelmi viszonyait és társadalmi megbecsültségét.

1926-ig az infláció komoly nehézséget okozott, a korona romlása, vásárló értékének csökkenése nehezítette az altisztek megtartását. Ezért a katonai vezetés — a pénz romlásának megfelelően — időszakonként rendeletekben szabályozta az altiszti fizetéseket. Meg kell említeni a lakáspénzek többszöri, folyamatos emelését, az egyszeri segélyeket, a kedvezményes tüzelőakciókat stb. is.¹⁵

Az infláció felszámolása, a pengő bevezetése lehetővé tette, hogy a katonai vezetés olyan életfeltételeket biztosítson az altiszti karnak, amelyek jóval felülmúlták a lakosság többségét kitevő parasztság, munkásosztály és kispolgárság egyes rétegeinek életszínvonalát. A havi illetmények összefoglaló táblázatából (1 sz. táblázat) kiténik, hogy a fizetések folyamatosan követték a pengő vásárlóértékének romlását.

⁸ *Erdi Ferenc: A magyar társadalom a két háború között (I.)* Valóság 1976. 4. sz. 52.

⁹ Honvéd Altiszti Folyóirat 1939. 4. sz. 87.

¹⁰ Uo. 1941. 4. sz. 74.

¹¹ Uo. 1941. 6. sz. 81.

¹² Uo. 1941. 1. sz. 71.

¹³ *Deményi Anatól: Az önképző altiszt irányítúje.* Bp. 1941. 147.

¹⁴ *Max Weber: Állam, politika, tudomány.* Bp. 1970. 382.

¹⁵ *Honvédségi Közlöny* — 1920. 19., 23., 37. sz., 1921. 27., 51., 57. sz., 1922. 12., 27., 33., 35., 43., 60., 62. sz., 1923. 1. 19., 21., 22., 24., 30., 32., 35., 37., 41., 42., 43., 44., 46., 47., 48., 50., 51. sz.; — 1924. 2., 4., 7., 9., 10., 15., 17., 18., 19., 29. sz., 1925. 20., 27., 31. sz.

A családi pótlék rendszere megengedte, hogy a feleség ne legyen kénytelen keresőfoglalkozást fűzni ugyanakkor több gyermek vállalása esetén is kompenzálta az ebből származó életszínvonal csökkenést (2. táblázat). A társadalom többi, megközelítőleg hasonló státusban lévő rétegei közül családi pótlékre csak az — „egyéb állami altisztek” — voltak jogosultak 1939-től.¹⁶

Állami altisztek családi pótléka

	Feleség és első két		harmadik	negyedik	ötödik és e feletti
	g y e r e k u t á n				
	gyermekenként járó családi pótlék (pengőben)				
Állami szakaltisztek	15	15	20	20	20
Állami I—II. osztályú altisztek	13,50	13,50	18	18	18

A gyári munkásságnál szintén 1939-ben vezették be a gyermekenkénti 5 pengő nagyságú „gyermek-nevelési pótlékot”.¹⁷

Az altisztek részére lakbér-hozzájárulásként meghatározott összeget fizetett a hadsereg. Hat lakbér-osztályt határoztak meg, s az állomáshelyek mindegyikét lakbérosztályba sorolták. A lakáspénzre csak a nős altiszt tarthatott igényt. Az összeg nagysága az altiszt rendfokozata, a lakbérosztály és az eltartott személyek számának függvényében változott.¹⁸

Honvéd altisztek lakáspénze (pengőben)

Rendfokozat	Lakbérosztály											
	I.		II.		III.		IV.		V.		VI.	
	1-2	3-	1-2	3-	1-2	3-	1-2	3-	1-2	3-	1-2	3-
	fő után családi pótlékban résztuló											
Alhadnagy; tiszthelyettes	55,08		49,58		44,00		38,50		33,00		27,50	
	64,25		57,83		51,41		44,91		38,50		32,08	
Törzsőrmester; őrmester	45,91		41,25		36,66		32,08		27,50		22,91	
	55,08		49,56		44,00		38,50		33,00		27,50	

Figyelembe véve, hogy a nős, de gyermektelen altisztek számára a társadalmi állásuknak megfelelőnek az egy szoba, konyha, padlás, fűskamra nagyságú lakást tekintették,¹⁹ a lakáspénz bőven fedezte a lak-

¹⁶ Honvédségi Közlöny 1939. 4. sz.

¹⁷ Magyar gyári munkásság. Szociális helyzetkép. Szerk.: Rézier Gyula. Bp. 1940. 63.

¹⁸ Honvédségi Közlöny 1928. 22. sz.

¹⁹ Turcsányi Gyula: Gazdaszat-közigazgatási és illetmény adatok. Bp. 1940. 13.

bér összegét (3. táblázat). Ugyanakkor lakáspénzre az egyéb állami altisztek csak 1933-tól voltak jogosultak.²⁰

Egyéb állami altisztek lakáspénze (pengőben)

	Lakbérosztály											
	I.		II.		III.		IV.		V.		VI.	
	1-2	3-	1-2	3-	1-2	3-	1-2	3-	1-2	3-	1-2	3-
	fő után családi pótlékban részesülő											
Állami szakaltisztek	33,73		30,36		26,98		23,61		20,24		16,86	
		37,10		33,42		29,67		25,99		22,23		18,55
Állami I. és II. altisztek	30,36		27,37		24,30		21,23		18,24		15,18	
		33,73		30,36		26,98		23,61		20,24		16,86

Hogy a hivatásos katona szolgálatával járó gyakori költözködés ne jelentsen anyagi megterhelést a családnak, s az altiszt ilyen esetekben is állásának megfelelő életmódot folytathasson, bevezették a különböző pótlékok rendszerét (4., 5., 6. sz. táblázat).

Az altisztek számára teljes, a családtagoknak pedig fél-fél étkezési pénz járt,²¹ de munkanapokon az altiszt a természetbeni juttatást vette igénybe.

A polgári ruha viselése tilos volt az altiszteknek,²² mindenütt egyenruhában kellett megjelenniük. Ruházati ellátásuk a légénységi állományúakéval volt egyenlő, amit térítésmentesen szolgáltatott ki részükre (ruházati pénz csak tisztek kaptak). Ruházatukat állandóan cserélhették, mivel a légénység ellátása — kiadás, javítás, tisztítás stb. — az ő feladatkörükbe tartozott, s így biztosíthatták maguk számára a megfelelő, jó minőségű felszerelést.

Jelentős kedvezmény volt a teljesen ingyenes orvosi, fogorvosi, kórházi és gyógyszerellátás,²³ valamint a MÁV és a HÉV vonalaira érvényes felárú utazási igazolvány az altisztek és családtagjaik részére.²⁴

A vitézségi érmek után tulajdonosaiknak az alábbi pótdíjat fizették: 1) Legénységi Arany Vitézségi Érem után havi 20 P; 2) I. o. Legénységi Ezüst Vitézségi Éremmel legalább háromszor kitüntetettnek 10 P; 3) I. o. Legénységi Ezüst Vitézségi Éremmel legalább kétszer kitüntetettnek havi 5 P pótdíj járt.²⁵

Kedvezményt jelentett az is, hogy a tényleges szolgálatban állók járandóságai adó alól mentesültek.

A nyugdíjasok számára lehetővé tették, hogy kétévi nyugdíjuknak megfelelő kamatmentes kölcsönt vegyenek fel, melyet a havi nyugdíj egyharmadának megfelelő havi részletekben kellett törleszteni.²⁶ A kölcsön összege kb. 3000—5000 P, amely elég volt valamilyen kisvállalkozás (trafik, műhely stb.) beindítására.

²⁰ Honvédségi Közlöny 1933. 1. sz.

²¹ Honvédségi Közlöny 1920. 19. sz., 1922. 13. sz.

²² Uo. 1920. 48. sz.

²³ Rendeleti Közlöny 1920. 43., 55., sz., 1921. 57. sz., Honvédségi Közlöny 1929. 3. sz., 1934. 18., 22. sz.

²⁴ Rendeleti Közlöny 1921. 57. sz., Honvédségi Közlöny 1934. 12. sz., 1941. 3. sz.

²⁵ Uo. 1934. 17. sz.

²⁶ Honvéd Altiszti Folyóirat 1939. 2. sz. 88—89.

Az altiszti családok számára egész évben rendelkezésre állt a két altiszti üdülő, ahova kétévenként beutalót kérhettek. Az üdülési díjakat a következő táblázat mutatja.²⁷

Havi illetmény, ill. nyugellátás összege	Balatonaliga		
	Hévíz	családfő családtag	
		tértési díj (pengőben) naponta	
1 P-től 100 P-ig	1,00	1,00	0,70
101 P-től 150 P-ig	1,10	1,10	0,80
151 P-től 200 P-ig	1,20	1,20	0,90
201 P-től 250 P-ig	1,30	1,30	1,00

Megjegyzés

- 1) A fürdő, ill. strandjegyek térítésmentesek
- 2) Gyermekeknek 6 éves korig ingyenes 6-tól 10 éves korig napi 0,70 P térítés jár, 10 év felett a családtag térítési díját fizetik

Az altisztek gyermekeit a Honvédségi Jóléti Alap ingyenesen üdültette július és augusztus hónapban 4—4 hét időtartamú turnusokban. 1927—1941 között összesen 3125 gyermek vett részt ingyenes üdülésben²⁸

Összehasonlítottam a honvéd altisztek fizetését az egyéb állami altisztek (1. függelék 7. sz. táblázat), a gyári munkások (1. függelék 8. sz. táblázat) és a mezőgazdasági népesség (1. függelék 9., 10., 11. sz. táblázat) jövedelmeivel. Az adatokból kitűnik, hogy a honvéd altisztek lakáspénze és családi pótléka kb. másfélszer nagyobb, mint az egyéb állami altiszteké. A fizetések alsó határánál a különbség nem számottevő, a felső határnál viszont kb. másfélszeres a honvéd altisztek fizetése.

A gyári munkásság fizetéseivel való összevetés kb. 1,5—2-szeres, a mezőgazdasági munkások és a törpe-, illetve kisbirtokosok jövedelmével való összehasonlítás viszont kb. 1,5—1,2-szeres arányt mutat a honvéd altisztek fizetése (csak a fizetés!) javára.

Nem véletlen, hogy a Honvéd Altiszti Folyóirat mintegy a világgazdasági válság súlyos munkanélküliségének tapasztalatai és az alacsony munkabérek ismeretében a következőket írta: „... diplomás emberek százai örülnének, ha bekerülhetnének a hivatásos altisztek soraiba. Anyagi helyzetünk alkalmat ad a megfelelő társadalmi szint eléréséhez is.”²⁹

3. Az altiszti kar kasztszerű elzárkózása az „alsó” társadalmi rétegektől

Az altiszt az államhatalom képviselője, vele szemben az állam magas politikai és erkölcsi követelményeket támaszt, magatartását szigorúbban szabályozza, mint a többi állampolgárét. Az altiszt írásbeli kötelességei sok olyan kérdésre is kiterjednek, melyekben a társadalom civil tagja elvileg szabad döntés előtt áll. Ez úgy valósul meg, hogy a hadsereg jogi intézményeinek, szabályzatainak illetékessége átfogja tagjai magánéletének jelentős szféráját is. Írott és íratlan szabályok érvényesültek a feleség és a baráti társaság megválasztásában. E szabályok betartása biztosította — az itt nem részletezhető más társadalmi mechanizmusokkal együtt —, hogy az altisztek viszonylag zárt társadalmi csoportot alkotva elkülönültek az „alsó” társadalmi rétegektől.

²⁷ Magyar Katonai Szemle 1934. 3. sz. 250.

²⁸ Honvédségi Közlöny 1927. 11., 1928. 8., 1929. 12., 1930. 17., 1931. 10., 1932. 8., 1933. 5., 1934. 5., 1935. 6., 1937. 8., 1938. 7., 1939. 11., 1940. 6., 1941. 11. sz.

²⁹ Honvéd Altiszti Folyóirat 1934. 3. sz. 57.

A Nősülési Szabályzat pontosan előírja, hogy a honvédség és a csendőrség hivatásos altisztei házasságkötésük előtt kötelesek nősülési engedélyt kérni. Leírja az „állászerű”³⁰ házasság feltételeit, az eljárás módját, az engedélyezésre jogosult parancsnoknak a szervezeti hierarchiában elfoglalt helyét.

Az „állászerű” házasság feltételei:³¹

a nősülendő

- a) legalább 4 és 1/2 éve ténylegesen szolgál,
- b) legalább 25 és 1/2 éves,
- c) jó minősítéssé,
- d) rendezett anyagi viszonyok között él,
- e) megélhetésének anyagi feltételei kellőképpen biztosítva vannak;

az ara

- a) szeplőtlen hírnevű,
- b) feddhetetlen erkölcsű,
- c) szerény igényű, vallásos és házas,
- d) a nősülni szándékozó állásának megfelelő műveltségű,
- e) az altiszti állásnak megfelelő, nagyszülőikig bezárólag tiszta keresztény származású,
- f) tisztességes és nemzeti szempontból megbízható családból származik.

Az ara „szeplőtlen hírnevét”, valamint a nősülendő állásának megfelelő társadalmi származását és műveltségét az illetékes lelkészi hivatal által kiállított és a járási rendőrhatalóság által megerősített bizonyítvánnyal kellett igazolni.

Az altisztek esetében a „megélhetés anyagi feltételeinek biztosítottága” tulajdonképpen a tisztai „kacuciónak” felelt meg, de korántsem jelentett akkora anyagi megterhelést a leendő menyasszony szüleinek, mint a tisztak nősülésénél.³² Am még mindig biztosította, hogy az altiszt a jobb módú gazdák, iparosok, kereskedők, altisztek és kishivatalnokok³³ lányai közül válasszon magának feleséget.

A „megélhetés anyagi feltételeinek biztosítottágát” kimerítette: vagy a menyasszony nevére írt családládi ház (saját lakás), vagy a menyasszony keresete, vagy rendszeres anyagi támogatás a lány szülei részéről. (Ennek legkisebb összege a honvédség normái szerinti havi étkezési pénz.) Kötelező volt ezen felül az egy szoba—konyha bútort és a kelengye is. Az anyagi támogatásra az „örömápa” a főszolgabíró által hitelesített nyilatkozatban³⁴ kötelezte magát, s ezt csatolni kellett a nősülési kérvényhez. E nyilatkozat nagy fontosságára utal a Honvéd Altiszti Folyóirat egyik cikkírója: „Ez a nyilatkozat, amelyet minden esetben az I. fokú közigazgatási hatóságnak (főszolgabíró, polgármester) kell láttamoznia, valamint az ehhez kataszteri birtokívek, telekkönyvi kivonatok, hatósági vagyoni bizonyítványok a nősülő altiszt szempontjából igen fontos okmányok, mert a későbbiekben a nyilatkozat aláírójának elhalálása esetén a hagyaték elosztásánál is nagy szerepet játszhatnak.”

A kérvény beadása után az alakulat parancsnoka altiszti gyűlést hívott össze, ahol az altiszti kar döntött a házasság „állászerűségének” kérdésében,³⁵ vagyis abban, hogy a menyasszony s a tervezett házasság feltételei megfelelnek-e az előírásoknak. Az altiszti gyűlés „igen” döntése esetén továbbították a kérvényt az engedélyezésre jogosult (hadtest) parancsnokhoz.

A vitézi címmel rendelkezők esetében az eljárás még bonyolultabb: az előbb leírt tortúrát megelőzően az illetékes Vármegyei Vitézi Széktől kellett nősülési engedélyt kérni és kapni.³⁷

³⁰ Az „állászerűségről” bővebben: *Mikács Lajos*: Politika, úriság és becsület Horthy tisztikarában. Szociológiai füzetek 26. sz. Bp. 1981. 112—117.

³¹ A—57. Szabályzat. Bp. 1913., kiegészítve a 17 883/eln. 10. — 1937. sz. HM rendelettel. Honvéd Altiszti Folyóirat 1942. 11. sz. 80—89.

³² *Mikács*: i. m. 116.

³³ *Deményi*: i. m. 310.

³⁴ Honvéd Altiszti Folyóirat, 1942. 11. sz. 87—88.

³⁵ Uo. 82.

³⁶ *Az Őrszem*, 1929. 3. sz. 1.

³⁷ Honvéd Altiszti Folyóirat, 1942. 11. sz. 83.

Ha bármelyik előfeltétel hiányzott, a nősülést nem engedélyezték, és az elutasított kérelemmel kapcsolatban fellebezést benyújtani nem lehetett. Ha valaki engedély nélkül kötött házasságot, azt a szabályzat szerint eltávolították a hadseregből, és 1—6 hónapig terjedő fegyházzal büntették.

Ezek után nézzük, hogyan fogalmazták meg az altisztek leendő feleségeivel szembeni elvárásokat. „Nősülésünkkel — írta folyóiratunk — az altiszi kar tekintélyét ne kisebbsítsük, hanem ezáltal inkább növeljük azt.”³⁸ A menyasszony „Hazafias, vallásos, jó családból való és jó nevelésű, rossz tulajdonságoktól lehetőleg mentes legyen.”³⁹ „Legmegfelelőbb a házasságkötés, ha mindketten egyforma iskolai végzettségűek.”⁴⁰ „A honvéd altisztnak arra kell törekednie, hogy nősülésével anyagilag szilárdabb alaphoz jusson, társadalmilag pedig magasabb helyet foglalhasson el.”⁴¹ „Igen fontos követelmény, hogy élettársunk igazi magyar anya legyen, aki képes és akar is utódokat nemzeni és nevelni a Haza számára.”⁴² „Feleségünk legyen erős jellemű, józan életű, takarékos, gyermekszerető és béketűrő.”⁴³

Személyes érzelmekről nem esik szó. Sőt, azokat háttérbe is kellett szorítani, ha a leány nem felelt meg (anyagi, társadalmi helyzet stb.) az altisztekkel szemben támasztott követelményeknek: „Az altiszi köteles egyéni céljait és törekvéseit az altiszi kar erkölcsi és becsületbeli érdekkörének határvonalán belül kitűzni, az élettársválasztás tekintetében is. Az altiszi kar becsülete, erkölcsé és tekintélye esetleg áldozatot, lemondást követel; akkor is, ha — szívügyünkről van szó.”⁴⁴

Az eddigiekből világosan kitűnik, hogy az altisztek főként a kispolgárság elég szűk és viszonylagos pontossággal körülírt rétegéből választották-választhatták feleségüket. Ez biztosította — a vezetés céljainak megfelelően —, hogy az altiszi nem nősült „rangon alul” és garanciát adott a megfelelő életszínvonal fenntartására is. Az eljárás bonyolultsága és — a lányos apa részéről — jelentős anyagi kiadások ellenére az altiszttel kötendő házasság „jó partinak” számított az alsóbb rétegekbe tartozó lányok számára. „Ma valóban minden altiszi neje méltán büszke lehet, hogy altisztné. Beléptek a kiváltságosak sorai közé, oda, ahova csak tisztaerkölcsű múlttal és becsületességgel lehet bejutni.”⁴⁵

A kasztyjellegű elzárkózás a társaság, tehát azok körének megválogatásában is megnyilvánult, akikkel az altiszi és családja baráti, társadalmi kapcsolatot tartott. A források alapján a társaság kiválasztására vonatkozóan a főbb mutatókat találtam: társadalmi állás, műveltségi szint, erkölcsösség, hazafiasság és mértékletes életmód. „Társaságunk helyes megválasztása nem könnyű feladat — szögezi le a már idézett folyóirat. — Itt ugyanis többszörös célt kell szem előtt tartanunk és pedig: a) hogy társaságunk a m. kir. honvédségben uralkodó erkölcsi és hazafias felfogásnak megfelelően; b) hogy számunkra mindazt biztosítsa, amit a jó társaságtól megkövetelünk és c) hogy társaságunk emberi mivoltunkra is csak serkentőleg hasson és emeljen.”⁴⁶ „A tapasztalat azt bizonyítja — írja tovább —, hogy hozzánk a szintén állami alkalmazásban álló polgári tisztviselők, tanítók, pénzügyőri altisztek stb. a legméltóbbak. De a kölcsönös megbecsülésben forrjon össze az altiszi kar egyéb hasonló testületek altiszi karaival, melyek tagjai nagyrészt katonaviselt egyének — és a polgársággal is. Jelszó az legyen, hogy olyan társaságot válasszunk, amely magamat is csak emelheti.”⁴⁷

Óvták őket az alantas társaságtól, s a kétes hírű szórakozóhelyek látogatásától. „Komoly, értékes emberek társaságában tanulni, épülni lehet, de éppen az ellenkezőjét szolgálja a könnyelmű, léha és erkölcstelen társaság. Hihetetlen fontosságú tehát a társaság helyes megválasztása.”⁴⁸ „A fényűzően berendezett ká-

³⁸ Uo. 1940. 2. sz. 71.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo. 1935. 6. sz. 91.

⁴¹ Uo. 92.

⁴² Uo. 1940. 10. sz. 76.

⁴³ Az Őrszem, 1931. 11. sz. 2.

⁴⁴ Deményi: i. m. 316.

⁴⁵ Az Őrszem, 1929. 3. sz. 1.

⁴⁶ Honvéd Altiszi Folyóirat 1940. 12. sz. 64.

⁴⁷ Uo. 65.

⁴⁸ Uo. 1940. 10. sz. 76.

véház nem mondható kívánatosnak az altiszi számára. Kertülnie kell az olyan helyeket, ahol kártyázások és pezsgős dáridók folynak. Viszont olyan helyre sem mehet, ahol a legalsóbb néposztály is képviselve van. A szerénység és a jó ízlés azonban mindig megmutatja a helyes utat.⁴⁹

Az elkülönülés megkönnyítésére a helyőrségi székhelyeken és a nagyobb városokban Altiszi Kaszinókat hoztak létre. A kaszinókban a „Honvéd Altiszi Folyóirat” és „Az Őrszem” cikkről szerint színvonalas, pezsgő élet folyt. Sportolás, ismeretterjesztő előadások, táncmulatságok, kirándulások stb. szervezése szerepelt a kaszinók repertoárjában.

Az alantas társadalmi rétegekkel való érintkezésben alapelv a korlátozott interakció és a kimért, tartózkodó magatartás. „Érintkezésében az altiszt tanúsítsa azt a ráartíságot, mellyel hivatása tekintélyének tartozik, de óvakodjék a gógtól, mely mögött rendesen nagy adag tudatlanság rejtőzik.”⁵⁰

A magasabb állású személyekkel szemben a tökéletes alárendelődés, alázat és kritikátlan engedelmesség kellett, hogy jellemezze az altiszet: „Feltétlenül, szinte tündetőleg engedelmeskedjék a tiszt karnak.”⁵¹ Szemléletesen és tömören fogalmazza ezt meg Deményi Antai: „Vitanak katonák között még a magánéletben sincs helye. Fölfelé nem lehet, lefelé pedig nem szabad. A vita úgyis meddő szőzaporítás lenne, másrészt teljesen ellenkezik a katonás felfogással. Iktasd elveid közé: inkább kétszer helyeselni, mint egyszer — feleselni.”⁵² Ezek a megállapítások összecsengenek Durkheim megfogalmazásával, mely szerint az altiszi funkció az, amely legjobban igényli az alárendelődés és passzivitás készségét. Szerinte a lemondás készség és a személytelen beállítottság annál erősebb, minél hosszabb ideje tart az idomítás.⁵³ Mivel a Horthy-hadseregben az altiszi kategóriába tartozók viszonylag hosszú szolgálati idővel rendelkeztek, az előbbi megállapítása egyértelműen vonatkozik ezek csoportjára is: „Szeretettel fogad minden újítást, amely szellemi és társadalmi életében előnyt jelent számára, és szinte megható az a buzgalom, amellyel méltóbbá igyekszik tenni magát az ezüst kardbojtra.”⁵⁴

Az alantas helyzetű rétegek úri fensőbbiséggel való lenézését, megvetését Weis István is említi egyik munkájában: „Úri hivatássá vált még a kishivatalnokai helyzet is...⁵⁵ A formaruhás altiszt különbnék érzi magát embertársainál...⁵⁶ Nálunk megvan a hajlam arra, hogy a társadalom egyes csoportjai kölcsönösen lenézzék egymást. És ebben a vonatkozásban a kishivatalnokok és altisztek talán erősebb tudatról és rosszabb modorról tesznek bizonyosságot, mint a vezető tisztviselők.”⁵⁷

A kasztjellegű elzárkózás mechanizmusai a kurzus egészén át meghatározták az altiszi kar társadalmi érintkezéseinek lehetséges körét és milyenségét.

⁴⁹ Jo. 1941. 6. sz. 82.

⁵⁰ *Vitéz Barakonyi Ágoston: A szolgálatvezető részletes és az altiszt általános kötelmei.* Veszprém, 1943. 2.

⁵¹ Uo. 1.

⁵² *Deményi: i. m.* 92.

⁵³ *E. Durkheim: Az öngyilkosság.* Bp. 1982. 220.

⁵⁴ *Az Őrszem,* 1939. 8. sz. 6.

⁵⁵ *Weis István: Hazánk társadalomrajza.* Bp. 1942. 85.

⁵⁶ Uo. 128.

⁵⁷ Uo. 156.